

КНИГОЗНАВСТВО. ПРЕСОЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ

УДК 061.2:001J(477/83-25):655.5“1895/1913”(092)

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО У «ЗАПИСКАХ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА» (1895–1913): СУЧАСНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Луїза Ільницька

*старша наукова співробітниця відділу наукової бібліографії
ЛННБ України ім. В. Стефаника*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4188-0222>

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0315-2024-16\(32\)-1](https://doi.org/10.37222/2524-0315-2024-16(32)-1)

Висвітлено основні принципи діяльності Михайла Грушевського як редактора «Записок Наукового товариства імені Шевченка» упродовж 1895–1913 рр. на основі ґрунтовного аналізу структури і змісту томів, до видання яких він був причетний (т. 5–11б). Такі принципи визначалися прагненням М. Грушевського – голови Наукового товариства ім. Шевченка – сформуванню статусу Товариства як першої національної академії наук. Розглянуто праці грушевськознавців Л. Винара, З. Зайцевої, О. Купчинського, Я. Дашкевича, І. Гирича, Я. Грицака, Т. Пацай, С. Пиєничного, які безпосередньо стосуються науково-організаційної роботи М. Грушевського в «Записках НТШ» і висвітлюють окремі напрями його редакційної політики. Проаналізовано заходи М. Грушевського для академізації «Записок НТШ»: орієнтація на матеріали, безпосередньо пов'язані з Україною; запровадження періодичності видання; оптимізація його структури; інформаційне наповнення змісту томів публікаціями високого наукового рівня, аналітичними оглядами найновіших досягнень тогочасної європейської науки, що забезпечило широке визнання «Записок НТШ» у європейському науковому світі.

Ключові слова: *«Записки Наукового товариства імені Шевченка» у Львові, редакційна політика, Михайло Грушевський, І. Франко, Перша національна академія наук, грушевськознавство, європейський науковий світ.*

Постановка проблеми. Постать Михайла Грушевського як видатного історика, діяча Української Центральної Ради, очільника Наукового товариства ім. Шевченка активно вивчали українські вчені в діаспорі, а об'єктом досліджень в Україні вона стала наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років, коли зі здобуттям незалежності з його імені було знято табу. Тоді ж «Записки Наукового товариства імени Шевченка» (далі – «Записки НТШ», «Записки») та його праці повернулися зі спецфондів бібліотек та архівів у відкритий доступ як «реабілітована література». Сьогодні виділяють окрему наукову галузь міждисциплінарного характеру – грушевськознавство, представлене 50-томним повним виданням творів ученого (в тому числі епістолярної спадщини), публікаціями архівних джерел, матеріалами численних наукових конференцій та симпозіумів, окремими виданнями про видатного історика, нарешті, електронним архівом М. Грушевського.

Проблема редакційної політики М. Грушевського в «Записках НТШ» (1895–1913), яку ми розглядаємо в інтерпретаціях сучасних дослідників, корелює з кількома основними напрямками його діяльності в Товаристві: головуванням в НТШ (1897–1913), редагуванням його основного органу – «Записок» (1895–1913), формуванням статусу Товариства як першої національної академії наук, реорганізацією структури як самого НТШ, так і його видавничої діяльності, інтеграцією Товариства в європейський науковий простір через залучення до участі у виданнях НТШ європейських учених, зрештою, рисами характеру самого М. Грушевського як непересічної особистості. Тому зрозуміло, що майже кожне дослідження про НТШ чи про М. Грушевського торкається тією чи іншою мірою цієї проблеми.

У статті поставлено завдання ґрунтовно висвітлити редакційну політику М. Грушевського в «Записках НТШ» на основі аналізу структури і змісту тих томів, до видання яких він був причетний. Такий аналіз має на меті підтвердити думки сучасних дослідників про основні вимоги редакційної політики вченого, які визначалися основоположним завданням стосовно НТШ – створенням національної академії наук, що передбачало академізацію основного видавничого органу Товариства. Буде розглянуто оптимізацію структури «Записок», інформаційну насиченість видання публікаціями високого наукового рівня та аналітичними оглядами

найновіших досліджень у європейській науці, участь у виданні визначних українських і європейських вчених.

Мета статті – на основі порівняльного аналізу змін структури «Записок НТШ» з приходом М. Грушевського як редактора та інформаційного наповнення змісту видання, порівняно з першими томами, спираючись на сучасні дослідження редакційної діяльності вченого, засвідчити його визначальну роль в академізації базового серіального видання НТШ. Зокрема, у відстоюванні високого фахового рівня наукових праць, які своїм змістом тією чи іншою мірою стосуються української історії та культури, а також найновіших досягнень тогочасної європейської науки, що забезпечило «Запискам НТШ» широке визнання у науковому світі.

Об'єкт дослідження. Видання «Записок Наукового товариства імені Шевченка» за редакцією М. Грушевського протягом 1895–1913 рр. (т. 5–116), праці сучасних українських грушевськознавців, в яких проаналізована діяльність М. Грушевського як редактора базового серіального видавничого органу НТШ.

Методологія. У роботі над темою використано методи: аналітичний – для характеристики запроваджених М. Грушевським змін у структурі «Записок НТШ» і тематиці публікацій, трактування редакційної політики М. Грушевського у сучасних дослідженнях; системний – для окреслення специфіки оглядів найновіших зарубіжних наукових публікацій відділу «Наукова хроніка» у «Записках»; типологічний – для порівняння інформаційного наповнення матеріалами томів «Записок» у різні хронологічні періоди їх видання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Жодне ґрунтовне дослідження про наукову діяльність М. Грушевського як голови НТШ та редактора «Записок НТШ» не може обійти увагою проблеми його редакційної політики.

Проте при аналізі опираємося лише на ті праці, які безпосередньо стосуються науково-організаційної роботи М. Грушевського в «Записках НТШ» і висвітлюють окремі напрями його редакційної політики.

Серед праць суто інформаційного плану – статті Антоніни Харлан «Редакційно-видавнича діяльність Михайла Грушевського» [26], Юлії Найдух «Батько першої української наукової періодики: як Михайло Грушевський став редактором «Записок НТШ» [19].

Ірина Квітко у повідомленні «М. Грушевський як редактор» [17] розглядає як факт редакторство Грушевського, не подаючи аналізу його діяльності, очевидно, через те, що матеріали про вченого на той час лише почали впроваджувати до наукового обігу.

З аналітичних досліджень назвемо насамперед грушевськознавчі праці Любомира Винара, зокрема його книгу «Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Тараса Шевченка, 1892–1930» [2], окремі статті Зінаїди Зайцевої про «Записки НТШ» [11, 12], які пізніше увійшли як розділи до її монографії «Український науковий рух: інституціональні аспекти розвитку (кінець – початок ХХ ст.)» [14], публікації Надії Зелінської і Вікторії Савчук [15], Тамари Пацай [20], Ярослава Дашкевича [10], Ярослава Грицака [7], Ігоря Гирича [4], Луїзи Ільницької [16]. Важливим джерелом є епістолярій, як-от видання: «Взаємне листування Михайла Грушевського та Мирона Кордуби» [1], «Листи Зенона Кузеля до Михайла Грушевського» [18], публікація Євгена Пшеничного листів Степана Томашівського до Івана Кривецького та редактора «Діла» Василя Панейка [23] та біобібліографічний покажчик Ольги Хміль «Зенон Кузеля» (1882–1952) [27].

І. Гирич у передмові до книги Л. Винара «Михайло Грушевський: історик і будівничий нації» (1995) назвав його засновником грушевськознавства [4], адже він – автор багатьох його видань і публікацій, присвячених вивченню спадщини М. Грушевського. У його виданні «Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Тараса Шевченка, 1892–1930» окремий розділ присвячений редакційно-видавничій діяльності М. Грушевського.

Намагання М. Грушевського академізувати «Записки», протистояти політизації Товариства – в центрі уваги статті Зінаїди Зайцевої «Академізація versus політизація Наукового товариства ім. Шевченка: вибір М. Грушевського» [11], яка пізніше увійшла як підрозділ до монографії «Український науковий рух: інституціональні аспекти розвитку (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)» під назвою «Роль М. Грушевського в академізації НТШ» [13].

На ролі «Записок» у становленні й розвитку українського наукового мовлення, піднесенні загальної культури української мови акцентували увагу Н. Зелінська і В. Савчук у статті «Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка: міст між минулим і майбутнім» [15]. Оскільки на Наддніпрянщині було заборонене офіційне

функціонування української мови, а в Галичині таких утисків, як і сприяння, не було, то, за словами авторок, «“Записки НТШ” покликані були не тільки об’єднувати наукові зусилля українців, але й нести *urbi et orbi* власний голос української науки» [15, с. 7]. Авторки як дослідники видавничої справи аналізують у «Записках» становлення україномовного наукового викладу, використання багатих можливостей української мови і вважають доцільним досвід видавців «Записок» використовувати у сьгоднішніх виданнях «Записок» відновленим НТШ.

Хронологію становлення «Записок», участь Олександра Кониського як фактичного редактора перших чотирьох томів (титульними редакторами були Юліан Целевич (т. 1), Олександр Барвінський (т. 2–4) на основі праць М. Возняка, В. Дорошенка детально розкриває Зінаїда Зайцева у статті «Записки Наукового товариства ім. Шевченка: започаткування та шлях до академічного стандарту (1892–1914 рр.)» [12], яка пізніше під аналогічною назвою увійшла як підрозділ до її монографії [14].

Конкретний матеріал для розкриття планів Грушевського стосовно тематики оглядів праць європейських вчених для відділу «Наукова хроніка», стилю керівництва молодими вченими, особистих стосунків з авторами, зокрема з Мироном Кордубою, знаходимо у виданні «Взаємне листування Михайла Грушевського та Мирона Кордуби» (упорядник О. Купчинський) [1]. Хронологію стосунків редактора «Записок» і молодого науковця – автора наукових оглядів у розділі «Наукова хроніка» – розглянула Т. Пацай у статті «Михайло Грушевський та Зенон Кузеля: наукові взаємини» [20].

Важливим документальним джерелом для розкриття теми є видання «Листи Зенона Кузеля до Михайла Грушевського» [18], які охоплюють початковий період життя Кузеля – студентські роки у Відні (1902) і перебування у Чернівцях (1909–1914). Це перша публікація листів із ЦДІА України у м. Києві, листи-відповіді М. Грушевського, як стверджують упорядники, не збереглися. У листах ідеться про підготовку Кузелею для «Записок НТШ» оглядів з етнографії в західноєвропейській літературі за 1903–1905 рр.

Про конфлікт 1913 р. між головою НТШ, редактором основного видавничого органу Товариства і групою опозиціонерів (С. Дністрянський, М. Томашівський, В. Шухевич, М. Павлик та ін.), що

привів до відставки М. Грушевського з посади голови Товариства та редактора «Записок», існують доволі суперечливі оцінки.

Звертаємо увагу на статтю Я. Грицака «Конфлікт 1913 року в НТШ: причини і причинки» [7], у якій причину конфлікту він бачить у суперечливому статусі НТШ як наукової інституції і водночас як громадської організації, що призводило до втручання людей, далеких від науки, в наукову діяльність Товариства.

Об'єктивну характеристику М. Грушевського як особистості спробував подати на основі мемуарів його сучасників, документів, наукової, публіцистичної спадщини, листування Я. Дашкевич у передмові «Михайло Грушевський як особа і особистість» до видання «Листи М. Грушевського до К. Студинського (1894–1932)» [10]. На його думку, вчений був складною особою і винятковою особистістю, «з світлими білками і тінями», що позначалося на його стосунках із людьми.

Цінним джерелом для дослідників історії Наукового товариства ім. Шевченка у Львові (1873–1939), особливо для висвітлення у нашій статті становлення його базового пресового органу – «Записок», є своєрідна антологія Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника «Преса НТШ у рецепції європейської журналістики (1873–1939)» (2023). У розділі «Статті. Замітки» представлені скрупульозно зібрані матеріали про «Записки» досліджуваного періоду, оглядові статті та хронікальні відомості про історію розвитку Товариства, звіти засідань секцій, на яких обговорювали статті, опубліковані згодом у «Записках». У розділі «Рецензії» знаходимо тексти відгуків (іноді фрагменти) на всі томи «Записок» за 1892–1913 рр., до видання яких був причетний тією чи іншою мірою М. Грушевський, опубліковані в українських і зарубіжних часописах.

Виклад основного матеріалу. Відомий історик, один із діячів НТШ Іван Кревецький у праці «Пятнацять літ існування “Записок Наукового Товариства ім. Шевченка (1892–1906)”», опублікованій у «Літературно-науковому вістнику» (1907, т. 40), зазначав: «Історія “Записок Наукового Товариства ім. Шевченка” – се в значній мірі історія самого Наукового Товариства зараз від першої хвили по його реорганізації; так тісно звязаний сей орган з внутрішнім життям нашої наукової інституції, так паралельний його розвій з її розвоєм» [22, с. 110].

Отже, гадаємо, що обрання М. Грушевського редактором «Записок НТШ» у 1895 р. не було випадковим. Про це свідчить процес входження вченого у структури НТШ, зокрема і в головний видавничий орган Товариства. Присутність М. Грушевського у «Записках НТШ» вперше задекларована його центральною статтею «Громадський рух на Україні-Руси в XIII віці» вже у т. 1 (1892) під псевдонімом М. Сергієнко. Титульним редактором тому назначений Юліан Целевич. Під власним ім'ям учений публікує замітку про 50-річчя Археографічної комісії у новоствореному відділі «Наукова хроніка» т. 3 «Записок» (1894), редактором якого назначений Олександр Барвінський.

Вірогідно, що ідея створення названого відділу належала М. Грушевському¹. У т. 4 «Записок» (1894) в основній частині поміщений «Вступний виклад з давньої історії Руси, виголошений у Львівському університеті 30 вересня 1894 р.» та кілька рецензій вченого під власним прізвищем та криптонімом М. Г. у новоствореному (очевидно, теж не без його участі) відділі «Бібліографія».

Розглядаючи хронологію становлення «Записок» у праці «“Записки НТШ” – започаткування та шлях до академічного стандарту» [14, с. 129–159], З. Зайцева наголошує, що найпершою спробою нового редактора було запровадження регулярності виходу: «У 1895 р. *Записки* вийшли тричі [насправді – 4 рази. – Л. І.], а з 1896 р. вони виходили щодва місяці» [14, с. 134]. До першочергових завдань авторка зараховує і вдосконалення структури видання відповідно до академічних стандартів. Очевидно, варто до першочергових завдань віднести також залучення М. Грушевським до «Записок» таких визначних вчених, як Іван Франко, що спостерігаємо вже у т. 6 (1895). Тут поміщено габілітаційний виклад І. Франка у Львівському університеті 18 лютого 1895 р. «Наймичка» Т. Шевченка» та його матеріали у відділі «Miscellanea». У перших редактованих М. Грушевським томах ще не виокремлена гуманітаристика

¹ Поділяємо думку З. Зайцевої: «Прийнявши від О. Барвінського редагування *Записок* (на практиці це відбулося дещо раніше, ніж почалася робота з п'ятим томом, на якому вже значилося ім'я молодого історика як упорядника наукового збірника) [14, с. 134]. Зрештою, це підтвердив сам учений у своїй автобіографії 1926 р.: «Переїняв на себе редакцію *Записок* (формальним редактором став з 1895 р., фактичним-же – скорше)» [8, с. 9].

(впереміж подаються статті з медицини, як і в попередніх томах), ще бракує матеріалів для відділу «Наукова хроніка», який на початках (т. 5–7, 1895) вів сам редактор, подаючи тематичні огляди на основі преси та відомості про поодинокі публікації українських вчених у зарубіжних виданнях. І лише т. 8 (1895) вже можна сприймати як першу спробу редактора організувати наукове видання гуманітарного спрямування. Відкриває том частина дисертаційної праці Івана Франка «Варлаам і Йоасаф», старохристиянський духовний роман і його літературна історія» (закінчення – у т. 10, 1896 і т. 18, 1897), опублікована також праця К. Студинського про панегірик Петрові Могилі 1633 р. та спроба О. Кониського створити хронологію творів Т. Шевченка.

У назві відділу «Бібліографія» подано підзаголовок: «Рецензії й справоздання». У додатку до тому – ілюстрації з крехівського рукопису XVI ст. до праці І. Франка.

У т. 9 (1896) вже з'являються обриси академічного видання: паралельна назва видання німецькою мовою; на обкладинці – зміст т. 7 і т. 8; у відділі «Наукова хроніка» вперше проаналізовано шість видань і публікацій російською мовою і одного польською під назвою «Нові розправи про внутрішній устрій в кн. Литовському»; відділ «Бібліографія», щоправда, ще практикує рецензії головно російських видань, зрідка – польських; відділ «Miscellanea» містить важливі джерельні повідомлення з історії, етнографії, літератури авторства М. Грушевського, І. Франка, В. Щурата та інших відомих вчених.

Якщо на початках редагування «Записок» М. Грушевським відділ «Бібліографія» мав підзаголовок «Рецензії й справоздання», то з т. 101 (1911) він уже структурований за відповідними рубриками: 1) преісторія, археологія, історія штуки; 2) історія політична і культурна; 3) література; 4) етнографія. Назви рубрик в окремих томах «Записок» видозмінювалися, з'являлися нові, як-от: «мова», «бібліографія», «бібліотеки», «жите суспільне і економічне». Зазначений у цьому томі підзаголовок до назви відділу «Оцінки, реферати, замітки» передбачав певний вид публікацій: розширена рецензія, короткий реферат, бібліографічне повідомлення. До участі в ньому М. Грушевський часто залучав слухачів свого семінару у Львівському університеті, про що писав у автобіографії 1906 року: «... Тим

способом вправлялися охочіші слухачі до наукової роботи, переходячи від рефератів в бібліографічному відділі Записок Наук. Тов. ім. Шевченка до самостійних оцінок, від дрібних праць в Miscellanea до самостійних розвідок» [8]. Таке поєднання редактором наукової роботи в НТШ з науково-організаційною і педагогічною мало позитивний вплив на формування бібліографічного відділу «Записок».

План видання «Записок» М. Грушевський виклав у записці для загального збору 1896 р. «Наукова діяльність Товариства імени Шевченка в р. 1895», поміщеній у відділі «З Товариства» (т. 10 (1896) [9]. У структурі видання він визначив постійні відділи: Розвідки й матеріали; Miscellanea; Наукова хроніка; Бібліографія; Відомости з Товариства. Планували виокремити правничий і математично-природничий збірники.

Крім удосконалення структури «Записок», М. Грушевський у цій же статті окреслив стратегічні завдання: «“Записки” товариства мали своєю першою метою засновати осередок наукової діяльності своєрідною мовою і до нього притягнути учених українсько-руських, нашими культурними й політичними обставинами призвичаєних ходити в сусіди до чужих видавництв і культивувати чужу науку. Не ставлячи вперед якої небудь програми що до напряму, провідних гадок, Записки заховували повну свободу в науковім трактуваню річи, ставлячи вимогою лише, щоб робота відповідала вимогам науковости... Поруч з тим, трохи пізнійше, поставлена була ще иньша, спеціальна мета – утворенне в Записках орґана, що давав би перегляд наукової роботи над предметами, що з Україною безпосередно звязані» [9, с. 7–8]. Л. Винар у праці «Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Тараса Шевченка, 1892–1930» зробив акцент на залученні М. Грушевським до участі в «Записках НТШ» науковців як з Великої України, так і з Галичини, що сприяло зближенню і співпраці наддніпрянських і наддністрянських вчених, розділених політичними, регіональними і релігійними кордонами: «Це соборництво в науковій праці перенеслося згодом на інші ділянки українського національного життя і допомогло координації і консолідації загально-українських сил в культурній, суспільно-громадській і політичній площинах» [2, с. 20]. На думку вченого, важливою була орієнтація Грушевського на публікації, безпосередньо пов'язані з Україною, що зробило «Записки»

фактично українознавчим журналом. Вважаємо, що таке твердження Винара дещо звужує роль «Записок» в європейському академічному середовищі, оскільки вони охоплювали також інші ділянки слов'язознавства, широко пропонуючи сторінки європейським гуманітаріям. Зауважимо, що сам Грушевський рекламував видання як «Український науковий журнал» [24], не звужуючи його значення до українознавчого. Редакційну політику вченого у «Записках» Зінаїда Зайцева у праці «Роль М. Грушевського в академізації НТШ» [13] розглядає у взаємозв'язку з його діяльністю як голови НТШ, якому доводилося працювати в умовах суперечностей різних партійних угруповань у галицькому середовищі. Посилаючись на виступ М. Грушевського на зборах НТШ у лютому 1897 р. після обрання його головою, в якому він категорично заявив, що Товариство існує тільки для науки і не може бути ареною політики, авторка послідовно розкриває акції вченого для академізації Товариства. Дослідження історикині «“Записки НТШ”: започаткування та шлях до академічного стандарту» [14] насичене скрупульозно зібраним матеріалом. На основі листування М. Грушевського з потенційними авторами «Записок» С. Смаль-Стоцьким, М. Біляшівським, М. Сумцовим, О. Маркевичем та ін. вона послідовно розкриває його намагання консолідувати на ґрунті наукових інтересів західноукраїнських та наддніпрянських вчених. З. Зайцева докладно аналізує тематичне наповнення видання, висвітлення на його сторінках дискусійних питань національної історіографії та інформаційну насиченість відділів (чомусь називаючи їх «рубриками», хоча сам М. Грушевський вживав визначення «відділи») «Бібліографія», «Наукова хроніка», приділяє значну увагу статистичним даним стосовно публікацій. Загалом дослідниця переконливо обґрунтовує статус тогочасних «Записок НТШ» як суто наукового видання з внутрішньою рубрикацією академічного характеру.

Ще свого часу В. Доманицький у рецензії на томи 81 і 82 «Записок» у газеті «Рада» (1908) не без гордості заявляв: «Тепер це єдиний на всю соборну Україну (коли не рахувати “Записок” Укр. Науков. Товар. у Києві) орган, де в кожній книжці можна знайти надзвичайно цінні праці та матеріали по українській археології, історії, історії літератури, філології, етнографії і т. и.; це єдиний у всій славянській літературі орган, де так поважно і широко

поставлений відділ бібліографії (рецензії, огляди часописей і т. и). Дякуючи невтомному редакторові, професорові М. Грушевському, “Записки” щодалі, то все поширюються (з цього року кожна книжка має на 2 аркуші більш) і містять ще більш коштовного матеріалу. Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові, зважаючи на його функції та наслідки наукової роботи, фактично є Українською Академією Наук (діло тільки в формі: в переміні назви), і орган його «Записки» – справді академічний орган» [22, с. 256–357].

Михайло Грушевський у згаданій доповіді «Наукова діяльність Товариства імени Шевченка в р. 1895» наголошував на важливості систематичних оглядів про тогочасні наукові досягнення, які він запровадив 1895 р. у «Записках», вважав необхідним розширювати їх, «завівши туди важніші явища загально-людського наукового життя» [9, с. 7].

М. Грушевський був свідомий того, що наповнення таких оглядів потребує припливу науково підготовлених сил. І, як видно з практики його видавничої діяльності, він побачив їх серед молодих вчених, переважно своїх учнів, яким випало на долю реалізувати плани академізації «Записок НТШ». Першими серед них варто назвати Мирона Кордубу і Зенона Кузелю, які на початку 1900-х років навчалися у Відні, готуючи докторати, і мали доступ до європейських видань та періодики у віденських бібліотеках. Принципи редакційної політики М. Грушевський наочно реалізує через співпрацю з Мироном Кордубою, джерелом для дослідження якої є видання «Взаємне листування Михайла Грушевського та Мирона Кордуби», упорядковане О. Купчинським [1].

М. Грушевський чи не вперше запропонував М. Кордубі взяти участь у підготовці оглядів праць європейських вчених для «Записок» у листі від 24 (12)/II 1896 р.: «Кайндль прислав нам свої етнографічні праці, багато їх, але дрібні. Чи не піднялись би Ви тепер зладити їм справозданне й оцінку, більше, з переглядом поодиноких, так на аркуш або що, щоб се могло прийти як “Наукова хроніка”» [1, с. 96]. І вже у т. 11 (1896) у відділі «Наукова хроніка» надрукований ґрунтовний огляд Кордуби 16 праць з етнографії Ф. Кайндля під назвою «Розвідки Дра Раймунда Фридриха Кайндля з етнографії рускої». Оскільки Кордуба мав доступ до віденських бібліотек, М. Грушевський ставить йому завдання зробити огляди

німецьких журналів за 1895 р. із проблем візантиністики, стародавньої історії (“Byzantische Zeitschrift”), народознавства (“Zeitschrift für österreichische Volkskunde”) [1, с. 109]. Редактор «Записок» прискіпливо ставився до надісланих оглядів. У листі від 9/XI 1896 р. він пише: «Дякую за прислане; одначе 1) прошу ласкаво писати з маргінесами; 2) в “Byzantische Zeitschr[ift]” Ви взяли під огляд студії до нас не належні; той час ще не наспів, що ми будемо все оглядати» [1, с. 111]. Після захисту докторату (М. Грушевський намагався не відривати Кордубу від праці над дисертацією) він пропонує: «Крім того маю спеціальний проект поручити Вам річний огляд видатніших з’явищ взагалі в науковій літературі європейській...» [1, с. 115]. У листі від 26/VI 1897 р. М. Грушевський рекомендує систематизацію матеріалу в такому форматі: «Щодо огляду літератури, то його розложити б по відділа[х]: доісторична археологія, клясична історія і схід, зах[ідно]-європейські середні віки, нова історія, словянські народи і поруч з історією тіснішою – історія літератури (по можности) і культури, на закінчення етногр[афія] і фольклор сучасний. Я б так думав» [1, с. 123]. Остання фраза свідчить не про авторитарний стиль керівництва М. Грушевського, в чому його будуть звинувачувати «доброзичливці» пізніше, а про рекомендаційний, без нав’язування своєї концепції. І в найкращих публікаціях Кордуби у «Науковій хроніці» – «Огляд західно-європейської літератури по культурній і політичній історії, історії літератури та штуки в 1897 р.» (т. 22, 1898 і т. 25, 1899) бачимо, здебільшого, реалізацію схеми М. Грушевського. Аналогічний огляд за 1898 р. М. Кордуби поміщений у кількох томах (т. 28 і т. 29 (1899); т. 33 і т. 38 (1900); т. 39 (1901).

М. Грушевський вважав Кордубу своїм найкращим учнем. У листі від 9/XI (28/X) 1897 р. він зізнається: «Ви належали до невеличкого числа моїх справжніх учеників, за котрих я завсіди памятав і по змозі опікувався і сподівався пожитку для нашої бідної суспільности» [1, с. 133]. Проте вимоги до праць учня не були поблажливими, що засвідчує прискіпливе зауваження в листі від 7/III 1899 р.: «Щосьте використали археологію – гаразд, але й сьому огляду маю дещо закинути, і то немало. Насамперед, нема знову рівномірности: подавалисьте чимало скінчених дрібниць і то з коротшими поясненнями (дещо я повинотувати мусів), а важніші нераз зісталися

при самих титулах, або з дуже порожніми поясненнями. Б[удьте] л[аскаві] пам'ятайте, що я Вас просив уже кілька разів – не спиняйте на дрібницях, але більше уваги давайте важнішим річам. Друге – пам'ятайте, що томи “Записок” не годні змістити більше як 5 – 5 1/2 арк[уша] сього огляду, інакше дуже терпить бібліографія» [1, с. 150–151]. М. Кордуба, як свідчить листування, реферував також матеріали про українські видавництва для німецького видання “Zeitschrift für österreichische Geschichte” [1, с. 196], серед яких планував подавати відомості і про видання НТШ. Докладно про це – у статті О. Піха «До джерел науково-бібліографічної діяльності Мирона Кордуби» [21].

Крім М. Кордуби, огляди праць європейських вчених до «Наукової хроніки» у «Записках НТШ» подавав З. Кузеля, який також у 1900-ті роки продовжував освіту у Віденському університеті. Джерелом для вивчення взаємин редактора «Записок» і автора оглядів теж є епістолярій, зокрема листи Зенона Кузелі до Михайла Грушевського, вперше опубліковані у 2005 р. з архіву М. Грушевського у ЦДІА України у м. Києві [18]. Листи-відповіді М. Грушевського до З. Кузелі не виявлені. У першому листі, датованому 1902 р., Кузеля звернувся до М. Грушевського з проханням визначити для нього, як колишнього учня, тему з середньовічної історії Русі, щоб подавати до «Записок» реферати. Підставою для такої форми співпраці з редакцією Кузеля вважав можливість використовувати фонди віденських бібліотек, зокрема слов'янської бібліотеки семінару В. Ягича, в якому він був бібліотекарем. Очевидно, така тема була визначена, бо вже у листі від 12 лютого 1903 р. Кузеля звітує М. Грушевському про підготовлений огляд. Йдеться про опублікований у «Науковій хроніці» (т. 52 і т. 54, 1903) огляд праць європейських і російських вчених під назвою «Нові праці над історією початків Славянства». Т. Пацай у статті «Михайло Грушевський та Зенон Кузеля: наукові взаємини» [20] зауважила, що цю статтю М. Грушевський представляв на засіданні Історично-філософської секції НТШ у квітні 1903 р., і вона була рекомендована до друку. Додамо, що у повідомленні «Хроніки українсько-руського НТШ у Львові» вона зазначена як «Нові праці про найдавнішу історію Славян» [27, с. 348].

З. Кузеля запропонував у листах до Грушевського готувати етнографічні бібліографічні огляди до «Записок».

Т. Пацай [20] докладно проаналізувала працю Кузелі «Етнографія в західноєвропейській літературі останніх років», яка започаткувала серію його оглядів, рецензій про найновіші етнографічні дослідження європейських вчених, періодичні видання іноземними мовами з питань етнографії. Щоправда, авторка чомусь оминула одну з найважливіших наукових праць З. Кузелі у розділі «Наукова хроніка», яка повністю вписувалась у намагання редакції «Записок» європеїзувати видання. Йдеться про поміщену у кількох томах (т. 59–61 (1904) розвідку Кузелі «Антропология, археология і етнография в західноєвропейській науковій літературі останніх років» з ґрунтовною передмовою автора, в якій визначено принцип відбору літератури: «... Керував ся я передовсім тими критеріями, що задержував ся над творами, важними взагалі для науки, або над працями, що говорять про нас, Українців, про нашу територію та взагалі про справи, які нас безпосередно чи посередно доторкають» (т. 59, 1904, с. 1 окр. пагін.). Нагадаємо, що у визначеному М. Грушевським стратегічному редакційному завданні якраз наголошувалося на систематичних оглядах наукових праць, що безпосередньо пов'язані з Україною. Огляд структурований у двох розділах: у першому – «Антропология і археология (преистория)» автор на основі найновіших європейських студій подав дефініцію наук «антропология», «археология», «етнография»; у другому – «Антропологічні часописи за р. 1900–2», крім відомостей про часописи, вибірково подані характеристики важливих, на думку автора, статей. Завершують огляд розділи «Етнография в західноєвропейській науковій літературі останніх років» (т. 60, 1904) та «Часописи етнологічні й фольклорні» (т. 61, 1904).

Кузеля опублікував ще кілька оглядів європейських часописів, зокрема, за його визначенням, «антропологічних та археологічних» за 1903 р. (т. 63, 1905), за 1904 р. (т. 69–70, 1906), за 1905 р. (т. 77, 1907), за 1906 р. (т. 82, 1908), а також бібліографію праць з етнографії в західноєвропейських часописах за 1903 р. (т. 64–65, 1905), за 1904 р. (т. 71–72, 1906), за 1905 р. (т. 78–79, 1907), за 1906 р. (т. 85, 1908 і т. 87, 1909). Зазначимо, що всі надіслані огляди Зенона Кузелі реферував і рекомендував до друку в «Записках» на засіданнях Історично-філософської секції М. Грушевський, що засвідчує велику увагу редактора до публікацій аналітичних оглядів

найновішої європейської наукової думки, які до сьогодні є важливим інформаційним джерелом для дослідників. Докладно відомості про розгляд праць Кузелі на засіданнях Історично-філософичної секції подано у розділі «Література про Зенона Кузелю. Хронікальні матеріали» у біобібліографічному покажчику «Зенон Кузеля (1882–1952)» [27, с. 348–353, 359, 361]. Наступні публікації були пов'язані з працею Кузелі над темою «Причинки до студій над нашою еміграцією» (т. 101 і т. 105, 1911; т. 107, 1912) на основі німецькомовних студій, яку також реферував і рекомендував до друку Михайло Грушевський [27, с. 359].

Кузеля прислухався до думки вченого. У листі з Відня від 12 березня 1905 р. читаємо: «Я звертаюся до Вас а не до кого иньшого, так як (хотя в дійсности лише в части Ваш ученик) Вам маю завдячувати свої перші незначні проби і так, як від Вас зазнав я найбільше моральної помочи і цілу матеріальну» [18, с. 21]. Він обговорював із М. Грушевським, зокрема, план створення бібліографії чужомовних праць про українську територію.

До 1914 р. Грушевський зредагував 120 томів «Записок» (т. 5–116), які, на думку Л. Винара, «створили цілу епоху в розвитку української науки й культури» і «були найповажнішим українознавчим журналом» [2, с. 20]. З появою кожного тому спостерігаємо трансформацію відділів «Наукова хроніка», «Бібліографія», зокрема наповнення матеріалами з європейських наукових видань та публікаціями рецензій відомих українських вчених на видані зарубіжні праці, які тією чи іншою мірою стосувалися українського питання. Іван Кревецький підтвердив високу оцінку видання у рецензії на томи 81–83 (1908) «Записок», опублікованій у газеті «Діло» (1908): «Кожда книжка “Записок” приносить постійно рецензії й справозданя з 25 наукових праць, що своїм змістом дотикають як-небудь української історії, історії літератури, фіольольгії, етнографії, фолькльору. Рецензії й справозданя визнають ся вповні критичною солідностию, серіозностию й обективностию й здобули собі вже поважну репутацію в наукових кругах цілої славянщини» [22, с. 367].

Аналіз публікацій праць європейських вчених-гуманітаріїв В. Ягича, Л. Нідерле, Р. Кайндля, О. Брікнера, А. Єнсена у «Записках» та рецензування найновіших на той час досягнень європейської

науки українськими вченими на сторінках видання докладно розглянула авторка цієї статті у дослідженні «Європейські вчені-гуманітарії у Науковому товаристві імені Шевченка»: українознавчий курс» [16].

Ілля Витанович у праці «Уваги до методології й історіософії Михайла Грушевського» [3] зазначав: «Вже самий перегляд тих численних рецензій західньо-європейських авторів тільки в Записках НТШ переконав нас, що він постійно держав руку на живчику наукового західньо-європейського руху й ішов своїм власним шляхом, еволюціонуючи, очевидно, в тих випадках, де вважав за відповідне сприймати щось нове, яке його переконувало» [3, с. 49].

Грунтовний аналіз тематики публікацій на сторінках «Записок», розв'язання М. Грушевським проблеми автури видання, особливість друкування статей частинами, за принципом продовження, для «збереження ритмічної тяглості» видання, специфіка окремої пагінації відділів «Наукова хроніка», «Бібліографія», «Miscellanea», що пов'язано було із затримкою надходження матеріалів – це далеко не повний перелік питань, фахово поставлених і ґрунтовно висвітлених у цінній праці З. Зайцевої «Записки НТШ»: започаткування та шлях до академічного стандарту» [14, с. 129–159]. Можна погодитися з її думкою, що «за обсягом, науковою та інформаційною насиченістю, тематичним розмаїттям, дослідницькими відкриттями, авторським складом *Записки* періоду “золотої доби” НТШ залишаються неперевершеним феноменом національного науково-видавничого руху, а то й сьогодення, яке можна було б, безперечно, поставити поряд з ним. На нашу думку, якість *Записок* періоду редакторства М. Грушевського залишилася неперевершеною» [14, с. 159]. Не оминула дослідниця і спроб опозиції розділити «Записки» на кілька видань під різною редакцією, щоб нібито уникнути монополії редагування. Авторка вважає, що питання про поділ «Записок», з ініціативою про який виступив у 1903 р. О. Колесса, «можна було б трактувати як спробу більш точного науково-галузевого розмежування видань Товариства. Однак не менш сильним важелем, очевидно, було бажання обмежити монополію М. Грушевського в НТШ ... Обстоювання М. Грушевським “неподільності” *Записок*, як чільного органу Товариства цілком відповідало інтересам інституції» [14, с. 154].

Після відходу М. Грушевського з НТШ унаслідок конфлікту в 1913 р., відповідно, із редакторства «Записок», вони вже виходили як окремі праці двох секцій – Історично-філософичної та Філологічної. Щодо цього М. Грушевський писав у своїй автобіографії: «Тому, що новий виділ Н. Тов. ім. Шевченка рішив свої “Записки” з наук. часописи, якою вів Гр., перетворити на збірку самих тільки розвідок (скасувавши відділи хроніки і бібліографії), Гр. запроєктував Київському Товариству приступити до видання наукового трьохмісячника українознавства п. з. “Україна” і взяв на себе редакцію ...» [8, с. 27]. Скасування науково-інформаційних відділів, про наповнення яких так постійно і наполегливо дбав М. Грушевський-редактор, пізніше не знайшло схвалення у тогочасних науковців. Так, приміром, Ілля Витанович у рецензії на т. 151 (1931) «Записок», опублікованій у журналі «Дзвони» (1932, ч. 8/9), докоряв видавцям: «Жалувати треба, що мимо вартісного наукового змісту “Записок” бракує зовсім відділу рецензій, наукових звітів і новинок не лише бодай важніших явищ зі світу, але навіть з українського поля. Цей факт не лиш зменшує наукову, але передусім практичну вартість “Записок”. Через те роблять вони вражіння, якби були відгороджені від світу» [22, с. 516].

Про згаданий конфлікт у 1913 р. між головою НТШ і групою опозиціонерів, здається, не писав тільки ледачий.

Історик Я. Грицак у статті «Конфлікт 1913 року в НТШ: причини і причинки» [7] намагався об’єктивно висвітлити це складне питання. Він зазначив, що багато сучасників М. Грушевського обґрунтовували конфлікт особистими рисами його характеру: автократичною вдачею, небажанням звертати увагу на «усталені норми дрібнопоміщанського життя галицького суспільства». На думку автора, трактування конфлікту часто мало апологетичний, суб’єктивно-тенденційний характер, і в радянській історіографії його використовували для очорнення постаті вченого. Розкриття «спецфондів» і зняття грифу секретності з багатьох джерел зробило можливим робити «перші кроки в напрямку об’єктивної оцінки причин та основних персонажів цього конфлікту» [7, с. 319]. Я. Грицак бачить причину конфлікту в суперечливому статусі НТШ – як наукової інституції та одночасно як громадської організації, що призводило до втручання людей, далеких від науки, в наукову діяльність

Товариства. Учений опирається на свідчення І. Франка у його листі до Б. Грінченка від 20.XI.1901 про те, що Грушевський дбав про розвиток науки на національному ґрунті і йому доводилося боротися: «Заставши адміністрацію Товариства в повнім патріархальнім безладді, проф. Груш[евський] мусив заглядати у всі найменші деталі, сваритися з директором друкарні, зі слугами, наборщиками, заглядати в бухгалтерію, в рахунки паперу, в укладання білянсів; усюди він вносив свою залізну витривалість, бистрий розум і дисципліну – і робив собі ворогів. Товариство росло, аберди його розросталися, і потреба одного чоловіка, що дбав би про те, щоб усі ті “disjecta membra” складові частини в’язалися в цілість і служили одній меті – розвоєві наукової і літературної праці на нашім національнім ґрунті – потреба такого чоловіка ставала чимраз більше пекучою й завдання його чимраз більше трудним» [25, с. 178].

Об’єктивну характеристику М. Грушевського як особистості спробував подати на основі мемуарів його сучасників, документів, наукової, публіцистичної спадщини, листування Я. Дашкевич у передмові «Михайло Грушевський як особа і особистість» до видання «Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894–1932)»: «Людина дуже амбітна і переконана у своїй власній великій творчій силі – в чому він не помилявся. Амбітна в кращому – і амбіційна в гіршому розуміннях. У цьому плані треба розглядати, наприклад, виведення ним генеалогії Української академії наук від “свого” Українського наукового товариства в Києві, а не від гетьманського декрету 1918 р.» [10, с. 8]. Згодом йому заперечив І. Гирич у статті «Ярослав Дашкевич – історіограф новітньої України: спроба есею»: «Чи була це “амбіційність в гіршому розумінні”? Навряд чи так. Національна академія наук була ним фактично створена задовго до 1918 р. Проблема була лише з її легітимацією на державному рівні, чого М. Грушевський просто фізично не встиг зробити, бо займався державним будівництвом як голова Центральної Ради» [6, с. 299].

Я. Дашкевич відзначив колосальну працездатність та відданість науці М. Грушевського, з одного боку – авторитетність у питаннях історії України, широке визнання в Європі, з другого боку – авторитарність – у ставленні до учнів [можна посперечатися з ним стосовно ставлення до таких учнів, як М. Кордуба і З. Кузеля. – Л. І.]

тому залучення не лише талановитих і творчих, але й слухняних. Крім того, за словами Я. Дашкевича, вченому були властиві принципиовість і впертість, але й конфліктність у наукових і науково-організаційних справах. У цьому разі можна підтвердити думку Я. Дашкевича епізодом з І. Франком, який скаржився Ватрославу Ягичу, що редактор «Записок» відмовився помістити його рецензію на працю О. Соболевського, пояснюючи тим, що Соболевський міг би мати контраргументи, і порадив подати статтю до збірника секції. У листі до В. Ягича від 8 лютого 1913 р. І. Франко писав: «Коли б я хотів наполягати на своєму праві опублікувати в “Записках” прорецензовану секцією працю, то я міг би влаштувати редакторові маленький скандал, особливо тому, що його відмова з наукового погляду зовсім необґрунтована й за те, що в “Записках” він без заперечень надрукував досить поверхову й недоладну рецензію молодого українця М. Возняка на книжку проф. Соболевського». Йшлося про рецензію М. Возняка на видання «Матеріали з історії сльдованія въ области славянской филології и археології» (1910), опубліковану у т. 105 (1911), а Франко згадав про це аж у 1913 р., коли вже розгорявся конфлікт у НТШ, який призвів до відставки М. Грушевського з посади голови Товариства і редактора «Записок НТШ», що стали звичайними збірниками статей. Проте це був лише епізод із відносин Франка і Грушевського, бо наведений вище лист І. Франка до Б. Грінченка 1903 р. свідчив про розуміння Франком проблем керівництва Товариством. У конфлікті вини самого М. Грушевського, як вважає Я. Дашкевич, було мало.

З. Зайцева висловлює обережну думку щодо цього: «В історіографії наголошується на міжособистісних непорозуміннях між М. Грушевським і його учнями та співробітниками, що в деяких випадках завершувалися драматичним розладом стосунків. На нашу думку, більшої ваги мала ще не цілком чітко окреслена у науковій літературі різниця в розумінні професором і його учнями методологічних питань науки, її можностей загалом... Деякі моменти змін гостріше відчуло молодше покоління науковців – учні М. Грушевського, проте їм не вдалося раціоналізувати й науково тематизувати національний спектр цих змін» [13, с. 76–77]. З другого боку, і з цим можна погодитися, З. Зайцева вважає, що «влада Грушевського в НТШ сформувалася та сприймалася як привабливий, самоцінний і надто дефіцитний соціальний ресурс, як

об'єкт прагнень інших членів товариства, зокрема в різний час – С. Дністрянянського, О. Колесси, І. Горбачевського, С. Томашівського. Вона стала джерелом конкуренції та численних конфліктів у товаристві» [13, с. 77].

Стосовно персонажів конфлікту цікава публікація архівних матеріалів у статті Євгена Пшеничного «...Щадить цензорського олівця (До історії появи статті С. Томашівського “Наша політика. Гльосси до брошури проф. М. Грушевського”)» [23]. Листи С. Томашівського з Італії до І. Кревецького 1911 р., які зберігаються в ЦДІА України у м. Львові, в яких йдеться про підготовку анонімної статті проти Грушевського, та опубліковані у додатку два листи редактора «Діла» В. Панейка до С. Томашівського 1911 р., вважає автор, «переконливо свідчать про сплановану інтригу навколо імени М. Грушевського і про наслідки публікації статті проти нього в «Ділі» [23, с. 354].

Я. Грицак вважає, що конфлікт не приніс жодної позитивної розв'язки ні щодо наукової, ні щодо організаційної праці НТШ, якому після нього «так і не вдалося досягнути такої потужної наукової діяльності, якою воно відзначалося в роки головування М. Грушевського» [7, с. 332].

Висновки. Висвітлено основні принципи діяльності М. Грушевського як редактора «Записок НТШ» упродовж 1895–1913 рр. на основі ґрунтовного аналізу структури і змісту томів, до видання яких він був причетним. Проаналізовано зміни у виданні редактованих М. Грушевським «Записок»: запровадження сталої періодичності видання, оптимізація структури, інформаційне наповнення змісту новостворених відділів «Наукова хроніка» і «Бібліографія», публікація праць високого наукового рівня, безпосередньо пов'язаних з Україною, та аналітичних оглядів найновіших досягнень тогочасної європейської науки, що забезпечило «Запискам НТШ» широке визнання у європейському науковому світі. Розглянуто праці сучасних грушевськознавців про редакційну політику М. Грушевського в «Записках НТШ», яку, на думку багатьох із них, визначало його основоположне завдання – створення на основі НТШ національної академії наук. Зі свого боку, це завдання передбачало академізацію центрального видавничого органу Товариства. Досліджені матеріали засвідчують визначальну роль М. Грушевського

в утвердженні статусу «Записок НТШ» як суто наукового видання академічного характеру. Стосовно характеристики редактора «Записок НТШ» як особистості поділяємо думку І. Гирича: «Попри авторитарну модель керівництва М. Грушевського, період його головування [а він співпадає і з редагуванням “Записок”]. – Л. І.] треба визнати значним і безперечним позитивом. Без його сильної й незламної волі, працездатности, самопосягати і жертвовности був неможливий успішний розвиток самого Товариства. Досягнення НТШ нерозривно пов’язані передусім із працею М. Грушевського, а саме ж Товариство варто розглядати як один з найвдаліших українських національних проєктів того часу» [5, с. 24].

1. Взаємне листування Михайла Грушевського та Мирона Кордуби / упоряд., авт. вступ. розд. і наук. комент. О. А. Купчинський. Львів, 2016. 463 с. (Українознавча наукова бібліотека НТШ ; чис. 43).

2. Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Тараса Шевченка, 1892–1930. Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1970. 110 с.

3. Витанович І. Уваги до методології й історіософії Михайла Грушевського. *Український історик*. 1966. № 1–2 (9–10). С. 32–51.

4. Гирич І. Засновник грушевськознавства. *Винар Л. Михайло Грушевський: історик і будівничий нації* : статті і матеріали. Київ ; Нью-Йорк ; Торонто, 1995. С. 18–22.

5. Гирич І. Наукове товариство ім. Шевченка як суспільно-політичний проєкт Михайла Грушевського. *Вісник НТШ*. 2012. Чис. 47. С. 19–24.

6. Гирич І. Ярослав Дашкевич – історіограф новітньої України: спроба есею. *Історіографічні дослідження в Україні*. Київ, 2008. Вип. 18. С. 280–312.

7. Грицак Я. Конфлікт 1913 року в НТШ: причини і причинки. *Український історик*. Нью-Йорк ; Торонто ; Київ ; Львів ; Мюнхен, 1991–1992. Т. 28–29, чис. 110–115 : Михайло Грушевський : діяльність і творча спадщина. З нагоди 125-річчя від дня народження. С. 319–332.

8. Грушевський М. Автобіографія. Друкується як рукопись. Київ, 1926. 32 с.

9. Грушевський М. Наукова діяльність Товариства імени Шевченка в р. 1895. *Записки Наукового товариства імени Шевченка*. 1896. Т. 10. С. 5–12.

10. Дашкевич Я. Михайло Грушевський як особа і особистість : передмова. *Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894–1932)* / упоряд. Г. Сварник. Львів ; Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць, 1998. С. 5–11.

11. Зайцева З. Академізація versus політизація Наукового товариства ім. Шевченка: вибір М. Грушевського. *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]*. Сер.: Історія. 2010. Вип. 17. С. 143–149.

12. Зайцева З. «Записки Наукового товариства ім. Шевченка»: започаткування та шлях до академічного стандарту (1892–1914 рр.). *Український історичний журнал*. 2004. № 2. С. 104–112 ; № 5. С. 122–134.

13. Зайцева З. Роль М. Грушевського в академізації НТШ. *Зайцева З. Український науковий рух: інституціональні аспекти розвитку (кінець XIX – початок XX ст.)* : монографія. Київ : КНЕУ, 2006. С. 57–78.

14. Зайцева З. «Записки НТШ»: започаткування та шлях до академічного стандарту. *Зайцева З. Український науковий рух: інституціональні аспекти розвитку (кінець XIX – початок XX ст.)* : монографія. Київ : КНЕУ, 2006. С. 129–159.

15. Зелінська Н., Савчук В. «Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка»: міст між минулим і майбутнім. *Поліграфія і видавнича справа*. Львів, 1993. № 28. С. 7–10.

16. Ільницька Л. Європейські вчені-гуманітарії у Науковому товаристві імені Шевченка: українознавчий дискурс. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника* : зб. наук. праць. Львів, 2023. Вип. 15 (31). С. 89–146.

17. Квітко І. М. Грушевський як редактор. *Михайло Грушевський і Західна Україна* : доп. і повідомл. наук. конф. (м. Львів, 26–28 жовт. 1994 р.). Львів : Світ, 1995. С. 313–316.

18. Листи Зенона Кузеля до Михайла Грушевського / упоряд.: В. Наулко, В. Старков. Запоріжжя : РА «Тандем-У», 2005. 84 с. (Старожитності Південної України ; вип. 11).

19. Найдух Ю. Батько першої української наукової періодики: як Михайло Грушевський став редактором «Записок НТШ». *Веб-сторінка Музею Михайла Грушевського*. 2020. 20 берез.

20. Пацай Т. Михайло Грушевський та Зенон Кузеля: наукові взаємини. *Вісник Львівського університету*. Сер. історична. Львів, 2016–2021. Спецвипуск. С. 223–233.

21. Піх О. До джерел науково-бібліографічної діяльності Мирона Кордуби. *Вісник Львівського університету*. Сер.: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. Львів, 2007. Вип. 2. С. 158–171.

22. Преса НТШ у рецепції європейської журналістики (1873–1939) : Вибрані твори / упоряд.: В. Ґабор, М. Комариця, Л. Сніцарчук ; НАН України, ЛННБ України ім. В. Стефаника, НДІ пресознавства. Львів, 2023. 552 с.

23. Пшеничний Є. «...Щадіть цензорського олівця» (До історії появи статті С. Томашівського “Наша політика. Гльосси до брошури проф. М. Грушевського”). *Український історик*. Нью-Йорк ; Торонто ; Київ ; Львів ; Мюнхен, 1991–1992. Т. 28–29, чис. 110–115 : Михайло Грушевський : діяльність і творча спадщина. З нагоди 125-річчя від дня народження. С. 352–361.
24. [Реклама]. *Записки Наукового товариства імени Шевченка*. 1906. Т. 70. С. [242].
25. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Київ : Наук. думка, 1986. Т. 50 : Листи (1895–1916). 704 с.
26. Харлан А. Редакційно-видавнича діяльність Михайла Грушевського. *Технологія і техніка друкарства*. 2011. Вип. 4. С. 131–138.
27. Хміль О. Зенон Кузеля (1882–1952) : біобібліогр. покажчик. Львів, 2016. 442 с.

References

1. Kupchynskyi, O. A. (comp., 2016). *Vzaiemne lystuvannia Mykhaila Hrushevskoho ta Myrona Korduby* [Mutual letter exchange between Mykhailo Hrushevskyi and Myron Korduba]. Lviv, 463 p. (Ukrainoznavcha naukova biblioteka NTSh ; 43). [in Ukr.].
2. Vynar, L. (1970). *Mykhailo Hrushevskyi i Naukove tovarystvo im. Tarasa Shevchenka, 1892–1930* [Mykhailo Hrushevskyi and Schevchenko Scientific Society, 1892–1930]. Miunkhen : Dniprova khvyliya, 110 p. [in Ukr.].
3. Vytanovych, I. (1966). *Uvahy do metodolohii y istoriosofii Mykhaila Hrushevskoho* [Notes towards the methodology and historiosophy of Mykhailo Hrushevskyi]. *Ukrainskyi istoryk*, 1–2 (9–10), pp. 32–51. [in Ukr.].
4. Hyrych, I. (1995). *Zasnovnyk hrushevskoznavstva* [The founder of the Hrushevskyi studies]. *Vynar L. Mykhailo Hrushevskyi: istoryk i budivnychy natsii* : statti i materialy. Kyiv ; Niu-York ; Toronto, pp. 18–22. [in Ukr.].
5. Hyrych, I. (2012). *Naukove tovarystvo im. Shevchenka yak suspilno-politychnyi proiekt Mykhaila Hrushevskoho* [Schevchenko Scientific Society as the socio-political project of Mykhailo Hrushevskyi]. *Visnyk NTSh*, 47, pp. 19–24. [in Ukr.].
6. Hyrych, I. (2008). *Yaroslav Dashkevych – istoriohraf novitnoi Ukrainy: sproba eseiu* [Jaroslav Dashkevych as the historiographer of modern Ukraine: an attempt of an essay]. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini*. Kyiv, 18, pp. 280–312. [in Ukr.].
7. Hrytsak, Ya. (1991–1992). *Konflikt 1913 roku v NTSh: prychnyny i prychnyky* [The conflict in the NTSh in 1913: causes and reasons]. *Ukrainskyi istoryk*. Niu-York ; Toronto ; Kyiv ; Lviv ; Miunkhen, 28–29, 110–115 : Mykhailo Hrushevskyi : diialnist i tvorcha spadshchyna. Z nahody 125-richchia vid dnia narodzhennia, pp. 319–332. [in Ukr.].

8. Hrushevskiy, M. (1926). Avtobiohrafia [Autobiography]. Drukuietsia yak rukopys. Kyiv, 32 p. [in Ukr.].

9. Hrushevskiy, M. (1896). Naukova diialnist Tovarystva imeny Shevchenka v r. 1895 [Scientific activity of Schevchenko Scientific Society in 1895]. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka*, 10, pp. 5–12. [in Ukr.].

10. Dashkevych, Ya., Svarnyk, H. (comp., 1998). Mykhailo Hrushevskiy yak osoba i osobystist [Mykhailo Hrushevskiy as a person and personality] : peredmova. *Lysty Mykhaila Hrushevskoho do Kyryla Studynskoho (1894–1932)*. Lviv ; Niu-York : Vyd-vo M. P. Kots, pp. 5–11. [in Ukr.].

11. Zaitseva, Z. (2010). Akademizatsiia versus polityzatsiia Naukovoho tovarystva im. Shevchenka: vybir M. Hrushevskoho [Academization vs politicization of Schevchenko Scientific Society: M. Hrushevskiy's choice]. *Naukovi zapysky [Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho]*. Ser.: Istorii, 17, pp. 143–149. [in Ukr.].

12. Zaitseva, Z. (2004). “Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka”: zapochatkuvannia ta shliakh do akademichnoho standartu (1892–1914 rr.) [“Papers of the Schevchenko Scientific Society”: beginnings and the way to the academic standard (1892–1914)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 2, pp. 104–112 ; 5, pp. 122–134. [in Ukr.].

13. Zaitseva, Z. (2006). Rol M. Hrushevskoho v akademizatsii NTSh [The role of M. Hrushevskiy in academization of NTSh]. *Zaitseva Z. Ukrainskyi naukovyi rukh: instytutsionalni aspekty rozvytku (kinets XIX – pochatok XX st.)* : monohrafia. Kyiv : KNEU, pp. 57–78. [in Ukr.].

14. Zaitseva, Z. (2006). “Zapysky NTSh”: zapochatkuvannia ta shliakh do akademichnoho standartu [“Papers of the Schevchenko Scientific Society”: beginnings and the way to the academic standard (1892–1914)]. *Zaitseva Z. Ukrainskyi naukovyi rukh: instytutsionalni aspekty rozvytku (kinets XIX – pochatok XX st.)* : monohrafia. Kyiv : KNEU, pp. 129–159. [in Ukr.].

15. Zelinska, N. & Savchuk, V. (1993). “Zapysky Naukovoho tovarystva imeni T. Shevchenka”: mist mizh mynulym i maibutnim [“Papers of the Schevchenko Scientific Society”: the bridge between the past and the future]. *Polihrafia i vydavnycha sprava*. Lviv, 28, pp. 7–10. [in Ukr.].

16. Ilnytska, L. (2023). Yevropeiski vcheni-humanitarii u Naukovomu tovarystvi imeni Shevchenka: ukrainoznavchyi dyskurs [European humanitarian scholars in Schevchenko Scientific Society: Ukrainian discourse]. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki Ukrainy imeni V. Stefanyka* : zb. nauk. prats. Lviv, 15 (31), pp. 89–146. [in Ukr.].

17. Kvitko, I. M. (1995). Hrushevskiy yak redaktor [M. Hrushevskiy as the editor]. *Mykhailo Hrushevskiy i Zakhidna Ukraina* : dop. i povidoml. nauk. konf. (m. Lviv, 26–28 zhovt. 1994 r.). Lviv : Svit, pp. 313–316. [in Ukr.].

18. Naulko, V. & Starkov, V. (comp., 2005). *Lysty Zenona Kuzeli do Mykhaila Hrushevskoho* [The letters from Zenon Kuzelia to Mykhailo Hrushevskyi]. Zaporizhzhia : RA “Tandem-U”, 84 p. (Starozhytnosti Pivdennoi Ukrainy ; 11). [in Ukr.].

19. Naidukh, Yu. (2020, March 20). Batko pershoi ukrainskoi naukovoï periodyky: yak Mykhailo Hrushevskyi stav redaktorom “Zapysok NTSh” [The father of the first Ukrainian scientific periodicals: how Mykhailo Hrushevskyi became the editor of the “Papers of the Shevchenko Scientific Society”]. *Veb-storinka Muzeiu Mykhaila Hrushevskoho*. [in Ukr.].

20. Patsai, T. (2016–2021). Mykhailo Hrushevskyi ta Zenon Kuzelia: naukovy vziemyny [Mykhailo Hrushevskyi and Zenon Kuzelia: scientific relations]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Ser. istorychna. Lviv, Spetsvypusk, pp. 223–233. [in Ukr.].

21. Pikh, O. (2007). Do dzherel naukovo-bibliohrafichnoi diialnosti Myrona Korduby [To the sources of scientific bibliography activity of Myron Korduba]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Ser.: Knyhoznavstvo, bibliotekoznavstvo ta informatsiini tekhnolohii. Lviv, 2, pp. 158–171. [in Ukr.].

22. Gabor, V., Komarytsia, M. & Snitsarchuk, L. (2023). Presa NTSh u reitseptsii yevropeiskoi zhurnalistyky (1873–1939) [Publications by NTSh in the reception of the European journalism (1873–1939): selected works] : Vybrani tvory / NAN Ukrainy, LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka, NDI presoznavstva. Lviv, 552 p. [in Ukr.].

23. Pshenychnyi, Ye. (1991–1992). “...Shchadit tsenzorskoho olivtsia” (Do istorii poiavy statti S. Tomashivskoho “Nasha polityka. Glossy do broshury prof. M. Hrushevskoho”) [“...Save censorial pencil” (the story behind the paper by S. Tomashivskyi “Our politics. Glosses on the booklet by prof. Hrushevskyi”)]. *Ukrainskyi istoryk*. Niu-York ; Toronto ; Kyiv ; Lviv ; Miunkhen, 28–29, 110–115 : Mykhailo Hrushevskyi : diialnist i tvorchy spadshchyna. Z nahody 125-richchia vid dnia narodzhennia, pp. 352–361. [in Ukr.].

24. [Reklama] [Advertisement]. (1906). *Zapysky Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka*, 70, p. [242]. [in Ukr.].

25. Franko, I. (1986). Zibrannia tvoriv [Collection of works] : u 50 t. Kyiv : Nauk. dumka, 50 : Lysty (1895–1916), 704 p. [in Ukr.].

26. Kharlan, A. (2011). Redaktsiino-vydavnycha diialnist Mykhaila Hrushevskoho [Editorial and publishing activity of Mykhailo Hrushevskyi]. *Tekhnolohiia i tekhnika drukarstva*, 4, pp. 131–138. [in Ukr.].

27. Khmil, O. (2016). [Zenon Kuzelia (1882–1952)] : biobibliohr. pokazhyk. Lviv, 442 p. [in Ukr.].

Luiza Ilnytska, Senior Scientific Researcher in Department of Scientific Bibliography of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv

Editorial policy of Mykhailo Hrushevskyyi in the “Papers of the Schevchenko Scientific Society”: modern interpretations

We highlight the main principles of Mykhailo Hrushevskyyi's activity as the editor of “Papers of the Schevchenko Scientific Society” during 1895–1913, derived from a thorough analysis of the structure and content of the volumes he was involved (vol. 5–116). It is noted that such principles were determined by the aspirations of M. Hrushevskyyi, as the Head of the Schevchenko Scientific Society, to establish the status of the Society as the first national academy. We review the works of modern researchers: L. Vynar, Z. Zaytseva, Y. Dashkevych, I. Hyrych, Y. Hrytsak, T. Patsai, E. Pshenychnyi, which are directly related to the scientific and managerial work of M. Hrushevskyyi in the “Papers of the Schevchenko Scientific Society” and highlight thoroughly certain areas of his editorial policy. Publications of the mutual correspondence between M. Hrushevskyyi and M. Korduba, as well as the letters from Z. Kuzelia to M. Hrushevskyyi, are used, which show some interesting facts about the examples of editorial policy and specific actions by him as the editor. The conclusions of the researchers about the decisive role of M. Hrushevskyyi in the measures aimed at the academicization of the “Papers of the Schevchenko Scientific Society” were confirmed. Among them are the focus on publications directly related to Ukraine and engagement of prominent Ukrainian scientists from Trans-Dnieper Ukraine and Galicia in the publications. These actions contributed to narrowing the gap between cultural figures separated by political and regional borders. M. Hrushevskyyi tried to integrate the Schevchenko Scientific Society into the European scientific context through the involvement of European scientists in its basic publication. A range of changes in the publication policies of the “Papers of the Schevchenko Scientific Society”, that took place under the editorship of M. Hrushevskyyi, are analyzed. These are: ensuring the periodicity of the publications, optimization of their structure, enriching the content of the volumes with publications of a high scientific level and with analytic reviews of the recent achievements of European science. All these measures ensured wide recognition of the publications in the European scientific world. We also discuss the character of M. Hrushevskyyi, as an uneasy person and an exceptional personality, which led to a conflict in the Schevchenko Scientific Society in 1913 and to his resignation as the Chairman of the society and as the editor of the “Papers of the Schevchenko Scientific Society”.

Keywords: *Shevchenko Scientific Society in Lviv, editorial policy, Mykhailo Hrushevskyyi, Ivan Franko, The First National academy of sciences, Hrushevskyyi studies, European academic world.*